

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

«Дніпровська політехніка»



ЕЛЕКТРОТЕХНІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра перекладу

ІСТОРІЯ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

для студентів спеціальності 035 Філологія

Дніпро

2021

*За поданням методичної комісії спеціальності
035 Філологія (протокол № 1 від 31.08.2021р).*

Історія світової літератури. Методичні рекомендації до практичних занять для студентів спеціальності 035 Філологія / Ю.О. Савіна, О.В. Щуров. – Дніпро, 2021. – 56 с. – Режим доступу: <https://pereklad.nmu.org.ua/ua/isl.pdf>

Автори:

Савіна Ю.О. – канд. філол. наук, доцент

Щуров О.В. – ст. викладач

Методичні матеріали призначені для студентів спеціальності 035 Філологія які здобувають кваліфікаційний рівень бакалавра.

Матеріали стануть у пригоді для практичних робіт студентів під час підготовки до контрольних заходів з дисципліни «Історія світової літератури».

Методичні рекомендації до практичних занять складено згідно з державним навчальним стандартом вищої професійної освіти та навчальним планом, включаючи схеми та коротку характеристику кожної епохи; найяскравіших представників; видатні дати та події; практичні питання для розбору та обмірковування, які сприятимуть закріпленню теоретичних знань; питання для самоперевірки; список додаткової літератури; список літератури, рекомендованої до прочитання. Дані рекомендації розроблено з метою надання допомоги студентам, що навчаються за спеціальністю 035 «Філологія» на денному і заочному відділеннях.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Загальна характеристика античної літератури	4
Література Середньовіччя	10
Література епохи Відродження.....	17
Бароко	22
Класицизм	25
Просвітництво.....	28
Сентименталізм.....	34
Романтизм.....	37
Література ХХ століття: від декадансу до постмодернізму.....	40
Постмодернізм	45
Питання для самоперевірки.....	53
Література до прочитання.....	54
Рекомендовані джерела інформації	56

Вступ

Теоретичний курс «Історія світової літератури» посідає важливе місце серед лінгвістичних дисциплін, що викладають для студентів-філологів. Він спрямований на загальне ознайомлення студентів-філологів з періодизацією літератури, визначними датами та подіями, які впливали на розвиток літератури та видатними постатями, які зробили великий внесок в розвиток літератури та залишили в ній літературні пам'ятки. Програмою курсу передбачено загальний виклад матеріалу, короткий огляд певної епохи, процес розвитку цих епох не тільки в контексті європейської літератури, а й української, короткий аналіз художніх творів та їх обговорення під час практичних занять.

Мета дисципліни – надання умінь і знань, необхідних для опанування професійних завдань бакалавра, пов'язаних з усвідомлення студентом особливостей розвитку сучасної літератури та форм її еволюції.

До головних завдань курсу “Історія світової літератури” відносяться формування цілеспрямованої мотивації пізнавальної діяльності, стійкого інтересу до зарубіжної та української літератури, до досягнення вершин світового письменства, літературного процесу загалом; ознайомлення студентів із найпомітнішими письменницькими іменами та художніми творами; акцентування уваги на витворенні повноти історико-літературних уявлень про світовий літературний процес; здійснення аналізу та інтерпретації творів української та зарубіжної літератури й усної народної творчості.

Вивчення закономірностей літературного процесу – важлива складова філологічної науки в цілому, один із чинників формування якостей культурного читача. Важливим аспектом вписування української літератури в світовому контексті розвитку є не тільки вивчення традицій та їх реалізації у творах, а також національні здобутки українського письменництва, які стали невід'ємною частиною загальнолюдського буття, тобто застосовується метод порівняння та порівняльно-історичного аналізу, який застосований у практичних завданнях. Такі види роботи забезпечать поглиблений підхід до вивчення зазначеного курсу, розвиватимуть творчі навички студентів. Розбір оглядових тем з курсу «Історія

світової літератури» сприятиме розумінню основних проблем філології та підходів до їх розв'язання із застосуванням доцільних методів та інноваційних підходів, аналізу й інтерпретації творів зарубіжної художньої літератури й усної народної творчості, надасть змогу вміти визначати їхню специфіку й місце в літературному процесі.

Усе це сприятиме формуванню у майбутніх фахівців творчого підходу до аналізу художніх текстів, виробленню наукового лінгвістичного світогляду та навичок проводити самостійну дослідницьку роботу, мати навички участі в наукових дослідженнях у галузі філології та літератури.

Лекція 1. Періодизація всесвітньої та української літератури: загальна характеристика античної та давньогрецької літератури. Видатні постаті. Міфотворчість.

Загальна характеристика доби: Термін "антична література" (від лат. – "давній") має умовний характер і застосовується лише до культур Стародавньої Греції та Стародавнього Риму (X ст. до н. е. по V ст. н. е.), що обумовлено особливостями їх соціально-історичного і духовного розвитку. Винятковість значення античної культури, справила потужний, основний вплив на формування мистецтв і наук народів Європи – колиска європейської цивілізації – і решти світу, неодноразово відзначалася в усі наступні століття. Багато зі створеного стародавніми еллінами (греки, самоназва) і римлянами органічно увійшло в національні культури; вони заклали основи багатьох точних, природничих, гуманітарних і соціальних наук: фізики і математики, анатомії і астрономії, філософії і філології, педагогіки та естетики, історії та красномовства, державного законодавства і права.

Періодизація:

1. До 8 ст. до н.е. – фольклорний або долітературний;
2. 8-6 ст. до н.е. – архаїчний період, розвивається епос і лірика;
3. 5-4 ст. до н.е. – класичний період, центральне місце займає драма, розвивається художня проза;
4. кінець 4 ст. – 1ст. до н.е. – елліністичний період, головні жанри –

„нова” комедія й олександрійська поезія;

5. кінець 1ст. до н.е. – 5ст. н.е. – пізній або „римський” період, спостерігається значна перевага прози над поезією.

Періодизації римської літератури.

1. **Долітературний** (фольклорний) період охоплює епоху становлення Риму – держави приблизно з середини VIII ст. до н. е. до середини III ст. до н. е.

2. Література епохи республіки:

а) рання римська література – з середини III ст. до н. е. до середини II ст. до н. е.;

б) література періоду громадянських воєн і загибелі республіки – з середини II ст. до н. е. до 40 рр. I ст. до н. е.

3. **Література епохи становлення імперії і принципату Серпня** ("золотий вік", "століття Августа" – від 40 рр. I ст. до н. е. до 14 р. н. е.).

4. Література доби імперії:

а) література I ст. – початок II ст. ("срібний вік");

б) пізня римська література II-V ст.

Щодо української літератури існує полеміка з приводу періодизації, відтоді наведемо найбільш робочу концепцію, яка охоплює відтинок від витоків до сучасності:

1. **Давня література** (XI-XVIII ст. – література доби Київської Руси (XI-XIII ст.) і бароко (XVII-XVIII ст.))
2. **Нова література** (XIX ст. – класицизм, просвітницький реалізм, сентименталізм, романтизм, реалізм)
3. **Новітня література** (XX-XXI ст. – модернізм, авангардизм, розстріляне відродження, шістдесятництво, постмодернізм).

Основні поняття доби: Міфи – твори усної народної творчості, в яких відображаються наївні фантастичні уявлення людей про навколишній світ – про його походження, про природу, про побудову суспільства;

Міфологія – це сукупність народних переказів про богів і героїв, які, на відміну від казок розглядаються не як вигадка, а як розповідь про події, які дійсно

відбувалися.

Оскільки природа міфа є фольклорною, тобто повністю стихійною, імпровізаційною, перш за все міфологічні погляди знайшли відображення у казках, загадках, прислів'ях та приказках і окремо в народній пісенній творчості, зокрема в трудових, календарних та обрядових піснях (останні для давньої Греції мали велике значення, оскільки згадуються в поемах Гомера, а саме – пеан (гімн Аполлону), френос (поховальна пісня), геміней (на честь бога Гемінея та весілля), епіталама (на честь молодят), пізніше з'являється дифірамб (гімн на честь Діоніса) у зв'язку з формуванням та розвитком культу Діоніса).

На первинному, родовому етапі розвитку суспільства *фольклор* та *міф* мали такі загальні риси для розуміння світоустрою, як фетишизм (поклоніння предмету, який символізував-духа-пращура), зооморфізм (наділення людини рисами тварини), антропоморфізм (коли міфічна чи фольклорна істота уподібнювалась людині), анімізм (втілення душі істоти у предметі, від якого залежало подальше життя). Через це фольклор та міф йдуть майже нерозривно.

Перші грецькі філософи створили свої теорії, спираючись на міфологію. Міфологія була джерелом натхнення для грецьких поетів і драматургів. Трансформація відомих міфів у творчості античного драматурга поклало початок виникненню **міфопоетики** – науці про інтерпретацію міфу. Однією з перших інтерпретацій були поеми Гомера «Іліада» та «Одисея» (фольклорна основа – пісні аедів та расподів, які не збереглися до нашого часу), «Про походження богів («Теогонія»)» Гесіода та «Прометей Прикутий» Есхіла.

Гомерівське питання: Відсутність достовірних відомостей про особистості Гомера, час і місце виникнення знаменитих поем – основна причина так званого *гомерівського питання*. Одні вчені заперечують індивідуальне авторство поем, вважаючи їх результатом колективної творчості народу; інші вважають, що "Іліаду" створив Гомер, а "Одіссею" – інший автор; треті вважають, що Гомер створив лише невелику поему, в подальшому доповнену новими епізодами і т. п. Повна ясність у ці складні питання наврядчи буде коли-небудь внесена, але цілком очевидно, що "Іліада" і "Одіссея" – результат творчої обробки старовинних народних переказів якимось одним геніальним поетом.

Видатні постаті доби античності:



Окремо слід виділити творчість давньоримського поета **Вергілія**, який одночасно є нащадком традицій гомерівського епосу, так і новатором, оскільки поема «Енеїда» мала вплив на подальші культурні епохи, зокрема на епохи Середньовіччя та українську літературу доби класицизму.

Епоха	Давнього Риму	Середньовіччя	І. Котляревський «Енеїда»
(Вергілій «Енеїда»)			
1. Гексаметр – віршовий розмір тексту поеми	–	Подібні ліро-епічні твори відсутні, проте є адаптації сюжетів або певних ідей поеми.	Чотиростопний ямб – віршований розмір тексту поеми.
2. Увага до деталей та дрібниць		-	Повна заміна античних реалій на реалії українського козацтва

Монументальність	-	Чітке дотримання сюжетної лінії латинського першоджерела, проте текст насичено елементами народної сміхової культури, через яке відбувається насичення тексту елементами українського фольклору та повна зміна ментальності тексту. Проте водночас з народністю поеми відбувається екзотизація української культури в межах Російської імперії.
4. На відміну від поем Гомера Вергілій пише «Енеїду», щоб уславити принципата Августа	-	Гостре сатиричне зображення реалій Російської імперії 19 ст. (боги Олімпу), до складу якої входила Лівобережна Україна.

5. Розробка державної ідеології, основи троянської концепції: Август та патриції ведуть родовід від міфічного Енея, майбутній Рим має стати величною державою. У Гомера показано саме родові відносини та перехід до рабовласництва. Відтак Вергілій створює не тільки літературну, але й державну та певною мірою ідеологічну міфологію.	Троянська концепція походження королівських домів Європи стає популярною в історичних хроніках (Гальфрид Монмутський «Історія бритів»), книжкових обробках архаїчного епосу («Молодша Едда» Сноррі Стурлуссона – походження асів саме з Малої Азії, епосі валійських кельтів «Мабіногон»), лицарських романах («Роман про Трою», «Сер Гавейн та зелений лицар»)	Вільна гра з латинським текстом, використання таких прийомів, як травестія (заміна античних характерів українськими, через що змінюється й національний, місцевий колорит) та бурлеск, який був неприпустимим для поема «високого» стилю. Кардинально змінюється і ідея поеми, яка перетворюється не просто на гру митця, а заявляє про повноцінність української мови та культури, на відміну від похідної троянської концепції.
--	--	--

Практичне заняття

1. Що таке античність? Розкрийте її значення для духовного розвитку людства.
2. Що таке міф?
3. Назвіть періодизацію грецької, давньоримської та української літератури і більш докладно охарактеризуйте кожний період та напрям за письменниками.

4. Наведіть приклади персонажів з давньогрецької міфології, фольклору та літератури, які втілюють такі риси: фетишизм, зооморфізм, антропоморфізм, анімізм.
5. Назвіть видатних представників періоду античності.
6. Проаналізуйте та поясніть своїми словами вище надані схеми.
7. Які фольклорні жанри можна зустріти в «Іліаді» та «Одисеї» Гомера? Наведіть приклади.
8. Як міфологічні образи і мотиви розкрито у двох «Енеїдах» – Вергілія та І. Котляревського?

Лекція 2. Література Середньовіччя.

Література раннього середньовіччя: клерикальна література, її жанрове різноманіття. Особливості української літератури.

Загальна характеристика доби: Середньовічна література – це період в історії світової літератури, що розпочинається з пізньої античності (4-5 століття), а завершується у 15 столітті. Першими ознаками середньовічної літератури стали поява християнських Євангелій (1 століття), релігійних гімнів, творів Аврелія Августина («Сповідь»), переклад Біблії латинською мовою, здійснений Ієронімом (*християнський теолог, письменник, відомий як перекладач тексту Біблії з грецької мови на тогочасну латинську мову*).

Класифікація та періодизація середньовічної літератури.

Поділ європейської середньовічної літератури на періоди визначається етапами суспільного розвитку народів у цей час. Вирізняються такі періоди:

- 1) раннє Середньовіччя – період літератури розкладу родового ладу (від 5 століття до 8 століття);
- 2) зріле Середньовіччя – період літератури розвинутого феодалізму (від 9 до поч. 11 століття);
- 3) високе Середньовіччя (Середньовічний Ренесанс: 2 пол. 11 – поч. 13 ст.).

Раннє середньовіччя: період європейської історії, що почався після падіння Західної Римської імперії. Література раннього Середньовіччя була

представлена клерикальною літературою (від лат. – церковною) та архаїчним епосом. Клерикальна література посідала чільне місце, тому що головну ідеологічну роль у суспільстві відігравала церква та певна канонічність текстів – римський та візантійський канони (утворилися після розколу церкви на римо-католицьку та православну, Великий розкол, або Велика схизма 1054 р.). Відтоді Західна Європа живе за догматами католицької церкви, Київська Русь – за візантійським каноном від прийняття християнства у 988 році.

Оскільки першим соціокультурним центром стає монастир, то жанри церковної літератури такі:

- апокриф (вільне викладення біблійних сюжетів, щоб донести слово Боже). Найбільш популярними були апокрифи про створення світу за мотивами Книги Буття. Здебільш існували у прозовій формі. «Сказання про створення Богом Адама» староболгарський апокриф (9 ст), який було перекладено за доби Київської Руси. Рідше зустрічалися увіршованій формі, як-от фрагмент давньоанглійської поеми «Genesis» («Буття»);
- житіє мучеників (прозові перекази загиблих за християнську віру – «Житіє святої Варвари», «Житіє святого Пантелеймона» тощо, в традиції Київської Руси це здебільш переклади);
- житіє святих («Київсько-Печерський патерик», зокрема «Житіє Феодосія Печерського»);
- богословський трактат (Августин Аврелій «Про місто Боже», Іларіон «Слово про закон та благодать»);
- сповідь (каяття у власних гріхах, можливі елементи автобіографії – Августин Аврелій «Сповідь»);
- латиномовна література (тільки в країнах римо-католицького обряду).
- імрам (виник на основі ірландських фантастичних секл про мореплавство до земель вічної молодості, переосмислений церковної ірландською традицією – «Плавання святого Брендана», «Плавання святого Колумбана»; мета – розповсюдження християнства).

За жанром – це архаїчний (міфологічний) та героїчний епос, що представлені поетичними пам'ятками кельтів, скандинавів (саги, поезія скальдів – *різновид поезії древньої Скандинавії*), а також англосаксів («Беовульф»).

Окремо цей вид епосу існував у Київській Русі у фольклорному жанрі билин (київський, новгородський і галицький цикли). Архаїчний епос позначає добу переходу від міфологічного до історичного світосприйняття, від міфу до епосу.

Зріле Середньовіччя. У цей період починає формуватися феодальна державність і другим соціокультурним центром стає замок або двір окремого феодала. У цю добу література стає більш диференційованою. Приблизно до 13 століття чітко виформовується три особливих літературних потоки, що розвиваються паралельно: релігійна література, народна література (класичний епос) та феодально-лицарська література (куртуазна поезія і епос). Проте досі існують й перехідні форми героїчного епосу, зокрема «Слово о полку Ігоревім» (13 ст), елементи героїчного епосу також можна віднайти у «Повісті минулих літ» Нестора (12 ст.). З 13 століття в Європі швидко починає розвиватися ще один напрям – міська література. (**«Пісня про Нібелунгів», «Пісня про Роланда», «Пісня про мого Сіда», «Слово о полку Ігоревім»**). Основа такого епосу – феодальні відношення типу «сюзерен-васал» і далі, більш глобально, – проблема феодальної роздробленості. Відтоді героїчний епос має базовий конфлікт між доцентровою тенденцією (утворення єдиної держави: Карл-Роланд, Альфонсо-Сід, Гунтер-Зігфрід) та відцентрової тенденції (окремі феоди прагнуть до самостійності, а відтак – до перетворення на окремі держави: Ганелон, інфанти з Каріону, Гаген з Троньє, князь Ігор). Проте не слід забувати про політичну та релігійну ідеологію такого епосу. Так, у «Пісні про Роланда» битва при Ронсевалі – це битва між християнським та мусульманським світом (франки проти маврів, які окупували Іспанію у 8-9 ст.), проте насправді ар'єргард Роланда було знищено басками, які сповідували християнство. *Формування лицарської літератури* пов'язане з відкриттям індивідуальності, початком руху від типологічно-символічного нехтування окремою особистістю до спроб розкрити її внутрішній світ. Суворий воїн більш ранніх епох перетворюється на вишуканого лицаря, література про якого переключає увагу з його злитності з народом до суто індивідуальних проявів – кохання (куртуазна поезія) та особистих подвигів (лицарський роман).

На відміну від західноєвропейського епосу, де книжна і фольклорна

традиції утворюють нероз'ємне ціле, в «Слові о полку Ігоревім» можна чітко відокремити книжну та фольклорні основи.

Книжна традиція	Фольклорна традиція
Використання ритму і точніного принципу породжує полеміку – прозаїчний чи віршований твір	Постійні епітети: свѣтлое солнце,
Згадка як слов'янських богинь (Карна, Жля, Перун) так і єдиного бога з Біблії: Тому вѣщей Боянъ и прѣвое припѣвку, смысленый, рече: «Ни хытру, ни горазду, ни птицю горазду, суда Божіа не минути».	Порівняння: Боян бо вѣщий растекши мысию по древу; яр буй-тур Всеволод; скача, славію по мыслену древу, Гзакъ бѣжить сѣрымъ влъкомъ, Кончакъ ему слѣдъ править къ Дону великому тощо
Монументальність та масштабність досягаються не лише через описи битв, а ще й через велику кількість згаданих топонімів та народів, напр.: уть бо у ваю желѣзныи папорзи подъ шеломы латинскими. Тѣми тресну земля, и многи страны – Хинова, Литва, Ятвязи, Деремела, и половци сулицы своя повръгоща, а главы своя подклониша подъ тьи мечи харалужныи.	Параллелизми: не 10 соколовъ на стадо лебедѣй пушаше, нѣ своя вѣщія прѣсты на живая струны вѣскадаше; они же сами княземъ славу рокотаху; Не буря соколы занесе чрезъ поля широкая, — галици стады бѣжать къ Дону великому тощо
Гостра критика феодальної роздробленості, через риторичні вставки, напр., «Золоте слово Ярослава»	Ліричні фрагменти (плач Ярославни)
Суб'єктвно-оціночні характеристики автора тексту: Тѣй бо Олегъ мечемъ крамолу коваше, и стрѣлы по земли сѣяше. Ступаєть въ златъ стремянь въ градѣ Тьмутороканѣ, той же звонъ слыша давый великий Ярославъ, а сынъ Всеволожь Владиміръ по вся утра уши закладаше въ Черниговѣ. Бориса же Вячеславлича слава на судъ приведе и на Канину зелену паполому постла за обиду Олгову, храбра и млада князя. Съ тояже Каялы Святоплѣкъ повелѣяти отца своего	Уособлення: На Дунаи Ярославнынь гласъ ся слышитъ, зегзицею незнаєма, рано кычеть: «Полечю, — рече, — зегзицею (уособлення з Ярославною) по Дунаєви, омочю бебрянь рукавъ въ Каялѣ рѣцѣ, утру князю кровавыя его раны на жестоцѣмъ его тѣлѣ».

междю угорьскими иноходьцы ко Святѣй Софїи къ Кієву. Тогда при Олзѣ Гориславличи сѣяшеться и растяшеть усобицами, погибашеть жизнь Дажьбожа внука; въ княжихъ крамолахъ, вѣци челоуѣкомъ скратишась. Тогда по Руской земли рѣтко ратаевѣ кикахуть, нѣ часто врани граяхуть, трупїа себѣ дѣляче, а галици свою рѣчь говоряхуть, хотять полетѣти на уедїе.	
--	--

Порівняно з героїчним епосом, лицарський роман, що являє собою розповідний жанр європейської середньовічної літератури, переважно віршований (вперше застосованим в англо-нормандських хроніках). Називається також «куртуазний роман». Він становить вершину середньовічної оповідної літератури. Це велика оповідь

фантастичного характеру про надзвичайні пригоди, героїчні подвиги і кохання.

Особливості лицарського роману:

- 1) наявність любовної тематики;
- 2) велика кількість авантур (пригод) і прагнення лицаря прославитися (герой іде на подвиг заради власних інтересів);

3) наявність фантастики (фантастичні герої, фантастичні елементи сюжету, гіперболізація). Акцент переміщається у внутрішній світ. Це крок до індивідуалізації героя. Існують чотири цикли лицарського роману:

- 1) античний;
- 2) бретонський;
- 4) англійський;
- 3) візантійський.

1) Романи античного циклу базуються на сюжетах з античної міфології, літератури, історії (в сюжеті і ідея любові, і ідея пригод). Зберігаються імена героїв, деякі повороти сюжетів, але мотивація дій героїв відповідає вже середньовічній лицарській трагедії, історичні реалії зникають. Герої набувають рис середньовічних героїв;

2) Бретонський цикл романів – найчисельніший. Джерело – кельтський фольклор. Тут є фантастика, героїчні подвиги, мотиви кохання;

3) Англійський цикл романів – найменший, оскільки представлений текстами 14-15 століть, в основі сюжетів – цикл про короля Артура («Сер Гавейн і зелений лицар», «Одруження сера Гавейна і леді Рагнел», Т. Мелорі «Смерть Артура») або переосмислені античні сюжети («Сер Орфео»);

4) Східно-візантійський цикл романів («Тисяча і одна ніч». Про злидні, нещастя, загострюється проблема мінливості фортуни. Між коханими є різні перепони (релігійні, соціальні).

На 12 ст. у Провансі припадає формування куртуазної (придворної) поезії під впливом початкового культу діви-богоматері, але він переосмислюється як гра у кохання між ліричним героєм, донною (дружиною феодала, якому служить ліричний герой) та мадонною (тобто коханою ліричного героя). За цей час формується категорія куртуазності, яка передбачає ввічливе та шанобливе ставлення до дами, проте вона мають виключно характер вишуканої гри, хоча в лицарських романах герої сприймають куртуазність як даність життя.

Жанри куртуазної поезії:

- альба (ранкова пісня про розлуку закоханих після утаємниченого побачення);
- серенада (вечірня пісня про зустріч закоханих на утаємниченому побаченні);
- сервента (пісня про роздуми на моральні та політичні теми);
- канцона (вишукана за формою пісня про кохання);
- пасторелла (любовні ігри чабана та чабанки);
- балада (пісня, яка супроводжує будь-який танок, не плутати з баладою як ліро-епічним жанром).

Третім соціокультурним центром доби Середньовіччя стає місто. Міська література на противагу захопленню військовою звитягою та куртуазною галантністю лицарів або аскетизмом святих, понад усе цінує розважливість, кмітливість, здоровий глузд, спритність та сміх – у всіх його проявах (**«Роман про Лиса», Франсуа Війон**). Міська література відзначається дидактизмом, повчальністю. В ній відбилась твереза розсудливість, практицизм, життєва

стійкість городян. Широко використовуючи засоби гумору та сатири, вона вчить, висміює, викриває. Стиль цієї літератури відповідає потягу до реалістичного зображення дійсності.

Зокрема використання фольклору в міській літературі дозволяє «Роману про Лиса» вперше зробити каталог образів, які характеризують стани середньовічного суспільства, починаючи від лева Нобля і закінчуючи містянином лисом Рейнаром, через що панівні стани кліру та феодалів отримують нищівну сатиричну критику. Завдяки універсальності та архітепічності фольклорних образів тварин стає можливою поема І.Франка «Лис Микита», яка побудована за подібними принципами народної сміхової культури доби середньовіччя, але матеріалом для поеми стає суто український фольклор та реалії Австро-Угорщини.

Жанри міської літератури:

- фаблію (віршоване оповідання про побутові проблеми, які вирішуються у сміховому ключі та висміюють феодалів та клір – «Про сокола та рукавичку», «Як вілан через суперечку потрапив до раю», «Лікар не з власної волі» тощо);
- народна книга (списки переказів архаїчного епосу («Народна книга про рогового Зігфріда») та новітніх сюжетів («Книга про Грізельду», «Як жителі міста Шильди від великої мудрості рятувалися великою глупотою»));
- роман про тварин («Роман про Лиса»);
- алегоричний роман (Гійом де Лорі і Жан де Мен «Роман про Троянду»);
- мораліте (жанр народної драми про схвалення чеснот людини);
- міраклъ (жанр площадкові драми про дива святих, але «дива» могли обіграватися і в сатиричному ключі);
- поезія вагантів (латиномовна поезія мандруючих студентів, найвідоміший збірник – Carmina Burana).

II період, а саме XII-XIII ст. в українській літературі припадає Доба орнаментального стилю, тобто «Олітературнення» жанрів попереднього періоду. Творам цього стилю властива мозаїчність композиції, використання символів, різноманітність тропів. До видатних пам'яток того часу треба

віднести Київський літопис, Києво-Печерський патерик («Житіє Феодосія Печерського» – визначний фрагмент цієї пам'ятки), «Слово о полку Ігоревім».

Практичне заняття

1. Опрацюйте питання: «Яку роль відігравав театр у добу Середньовіччя?».
2. Які жанри лірики розвивалися в середньовічній Європі? Назвіть видатних середньовічних поетів.
3. Охарактеризуйте билини за одним з трьох циклів на вибір – київський, новгородський або галицький – за спільними та відмінним рисами.
4. Яке значення мало християнство у духовному житті народів Європи? Порівняйте київський апокриф «Про створення світу» та давньоанглійську поему «Буття».
5. Розкрийте в чому полягає канонічність жанру житіє на прикладі «Житія Феодосія Печерського».
6. Зробіть порівняльну характеристику «Пісні про Роланда» та «Слова о полку Ігоревім» за типологією сюжету.
7. В чому полягає конфлікт між доцентровою та відцентровою тенденцією на прикладі «Пісні про мого Сіда», «Пісні про Роланда» та «Пісні про Нібелунгів» та «Слова о полку Ігоревім»?
8. Проаналізуйте загальні образи й мотиви «Романа про Лиса» та поеми І. Франко «Лис Микита».

Лекція 3. Особливості літератури Відродження. Загальні тенденції розвитку літератури доби Ренесансу в Україні.

Загальна характеристика доби: Однією із важливих епох в історії людської культури, яка прийшла на зміну Середньовіччю, була епоха Відродження або Ренесанс (з італійської *Rinascimento*, французького *Renaissance* – «відродження»). Це широкий ідеологічний і культурний рух, що виник у країнах Західної Європи у процесі їх переходу від Середніх віків до Нового часу (приблизно з XIV-XV ст. до середини XVII ст.).

Італія була найбільш розвиненою в культурному відношенні країною

Західної Європи. І вплив цей не обмежувався лише сферою науки, літератури і вишуканих мистецтв. Це перша країна, де виник Ренесанс. Передумовами його виникнення були процес розкладання феодальних і зародження нових, буржуазних відносин, швидкий розвиток міст, вигідне географічне положення, що зробило її торговим посередником між Сходом і Європою, поява виробництва. Італійське Відродження охопило два з половиною століття і пройшло три етапи свого розвитку, які відповідали назві століття за першими арабськими цифрами: 1300 — література раннього Відродження; 1400 — література зрілого Відродження; 1500 — література пізнього Відродження. **Перший етап** — народно-демократичний: культурне і літературне життя Італії ще було пов'язане з міськими комунами. Першими італійськими гуманістами були Петрарка і Боккаччо. **Другий етап** — етап втрати зв'язку з народним рухом, повернення до вузького кола освічених людей, які групувалися навколо князівських дворів. Це був період зневаги до італійської мови, яка замінювалася латиною. Античні традиції витісняли національні, що почали відроджуватися наприкінці XV ст. **Третій етап** — етап феодально-католицької реакції, коли література втратила свою колишню змістовність, реалістичну спрямованість. У ній панувало наслідування письменникам античності і раннього Відродження. Виник новий художній стиль — класицизм. Кожен із цих етапів відрізнявся один від одного своїми проблемами, ідеями, образами.

Найяскравішими представниками літературного італійського Ренесансу були Лудовіко Аріосто, Боярдо Маттео Марія, Тассо Торквато, Мак'явеллі Нікколо.

Провідними жанрами літератури стали сонет і новела. У новелі захоплювала простота, динамічність, розмаїття життєвого матеріалу, активність героїв у боротьбі за краще життя. Саме новела чи не найбільше вплинула на формування моральних і естетичних ідеалів італійського Відродження.

Представниками французького відродження можна назвати **Франсуа Рабле («Гаргантюа і Пантагрюель»)**, **Мішель Монтень («Проби»)**.

Німецьке Відродження

Відродження у Німеччині припадає на кінець 15 — початок 16 століття. Найвищі досягнення Відродження у цих країнах належать образотворчому

мистецтву (*Альбрехт Дюрер, Ганс Гольбейн-Молодший, Лукас Кранах* та інші). Література не подарувала творів, які можна було б поставити врівень з творами італійців, Шекспіра чи Сервантеса. Окрім вже згадуваного ідеолога християнського гуманізму Еразма Роттердамського, ці літератури представлені іменами *Себастьяна Бранта*, анонімними «Листами темних людей» (1515), *Ульріхом фон Гуттенем* (1488–1523) та «народними книжками» («Райнеке Лис», 1498; «Фортунат», 1509; «Тіль Уленшпігель», 1515; «Доктор Фаустус», 1587).

Англійське Відродження

Час *англійського Відродження* — 16 та початок 17 століття. Виділяють такі періоди:

- Передвідродження (з кінця 14 століття) — *Джефрі Чосер* (1340–1400), головний твір якого — «Кентерберійські оповідання», написані у дусі «Декамерона» Боккаччо.
- Раннє Відродження (перша половина 16 століття) — *Томас Мор* (1478–1535), знаменитий своєю «Утопією» (1516).
- Середнє Відродження (друга половина 16 століття) — *Філіп Сідні, Едмунд Спенсер* («Королева фей»), *Джон Лілі, Крістофер Марло*.
- Пізнє Відродження (на межі 16-17 століття) представлене іменем *Вільяма Шекспіра* (1564–1616), одного з найвидатніших письменників доби Відродження, автора сонетів, трагедій «Ромео і Джульєтта», «Макбет», «Отелло», «Гамлет», «Король Лір», комедій «Приборкання норовливої», «Сон літньої ночі», «Багато галасу з нічого», історичних хронік, драм.

Базові принципи драматургії В. Шекспіра:

- запозичення сюжетів з книжкових джерел (напр., новела «Історія про двох шляхетних закоханих» Луїджи да Порто – «Ромео і Джульєтта», або роман Томаса Лоджа «Розалінда» – «Як вам це сподобається» тощо);
- інтеграція та вільна інтерпретація фольклорних сюжетів, вірувань та античної та сучасної ідеологічної міфології («Сон літньої ночі» (англійський фольклор та демонологія), «Король Лір» (Гальфريد Монмутський «Історія бритів» та народна балада «Король Лір та його доньки»), «Річард III»

(використання політичної ідеології часів династії Тюдорів, яка перемогла у Війні Троянд));

- зображення конфлікту між пристасним власним бажанням та загальним світоустроєм, інколи тема неминучості долі («Буря», «Макбет»);

- білі вірші чергуються з прозовими вставками;

- тема гострого розуму втілюється в образі блазня, який одночасно стає філософом-гуманістом (вплив народної сміхової культури доби Середньовіччя та Ренесансу. «Король Лір», «Дванадцята ніч», «Як вам це сподобається»).

Певні принципи шекспірівської драматургії в свої творах застосовує видатна письменниця українського модернізму **Леся Українка** в своїх драматичних творах («Бояриня», «Одержима», «Лісова пісня», «В катакомбах»), але на відміну від В. Шекспіра вона відмовляється від чергування прози й поезії та використання попередніх сюжетів. (Єдиним винятком може бути драма «Камінний господар»).

Яскравим представником іспанського Відродження постає *Мігель де Сервантес Сааведра* (1547–1616), автора роману «*Дон Кіхот*», драматург Лопе де Вега (1562-1635), і Тірсо де Моліна, який продовжував ренесансні традиції і створив архетип спокусника дона Хуана Теноріо (за французькою традицією – Дона Жуана) в комедії «Севільський бешкетник, або кам'яний гість». У Т. де Моліна дон Жуан стає символом пошукача ідеального кохання, проте за доби французького класицизму Ж.-Б. Мольєр створює філософа-циніка, який грає жіночими долями. У 19 ст. Дж. Байрон пише незваершений роман у віршах – своєрідну пародію на персонажа (бо саме жінки й спокушають Жуана) та картину кінця 18 ст. А в Україні цей персонаж перетворюється на чудовисько, яке розуміє кохання, як засіб домогтися необмеженої влади (недарма донна Анна ближче до фіналу «Кам'яного господаря» Лесі Українки, надіває на свого коханця плащ, червоною наче кров).

Окремо в Україні сформувалася школа латиномовної поезії, оскільки на той час українські та білоруські землі входили до складу Речі Посполитої. *Юрій Дрогобич, Павло Русин із Кросна, Григорій Русин із Самбора, Георгій Тичинський, Микола Гусовський, Іван Туробінський Рутенець, Севастян*

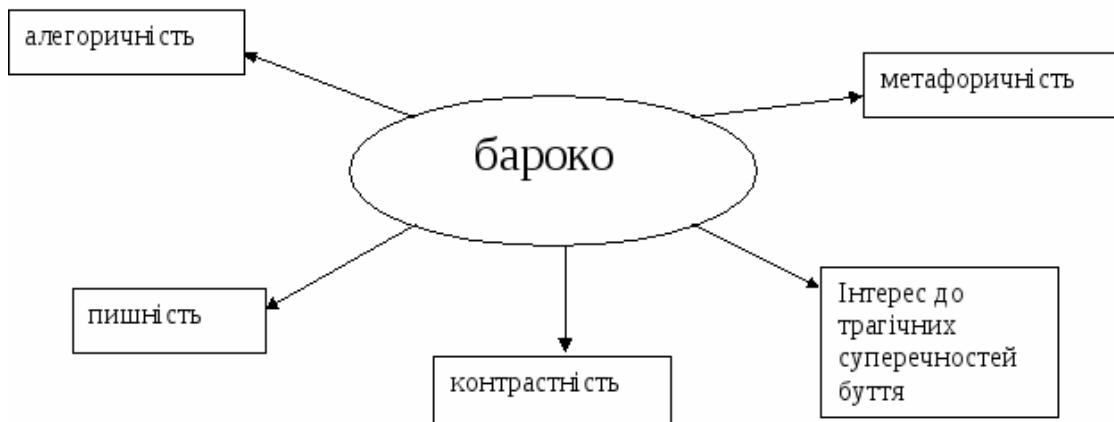
Кленович, Симон Пекалід, Ян Домбровський та інші. Вони створили новолатинську ренесансну поезію, цілком нову за типом художнього мислення, за ставленням до світу і до людини в ньому. Ідеї гуманізму та італійського Відродження сприяли розвитку світського письменства, а гуманістичні ідеї проникали в духовну, релігійну літературу і відповідно в ній трансформувалися. Наприклад, Павло Русин закликав у поезіях віддаватися науці, творити в ім'я правди, істини і добра, а Микола Гусовський як автор латиномовної поеми «Пісня про зубра» (1523) виступив натхненним співцем Руси, всієї Слов'янщини, її природи, краси й мужності її народів, що ведуть постійну боротьбу за свою незалежність.

Практичне заняття:

1. Розкрийте поняття «Шекспірівське питання».
2. Які шекспірівські традиції використовує в своїх творах Леся Українка («Бояриня», «Одержима»)?
3. Дон Кіхот і Санчо Панса – вічні образи в літературі й мистецтві.
4. Розкрийте та доповніть наукові відкриття доби Відродження.
5. Зробіть характеристику образу Дона Жуана на прикладі творів Тірсо де Моліни «Севільський бешкетник, або Кам'яний гість», Мольєра «Дон Жуан» та Лесі Українки «Кам'яний господар»
6. Зробіть доповідь про літературні здобутки одного з представників українського гуманізму, зазначених в лекційному матеріалі.

Лекція 4. Бароко

Загальна характеристика доби:



Баро́ко (від порт. *barroco* ісп. *barrueco* та фр. *baroque* — перлина неправильної форми) — стиль у європейському мистецтві, а також живописі, скульптурі, музиці, літературі та архітектурі початку XVI століття — кінця XVIII століття. Хронологічно Бароко слідує за Ренесансом. За естетичним визначенням, Бароко — стиль, що виникає на хвилі кризи гуманізму і народження маньєризму. Він висловлює бажання насолоджуватись дарунками життя, мистецтва і природи. Якщо ренесанс мав незначне поширення у країнах за межами Західної Європи, то з доби бароко почалося справжнє поширення європейської цивілізації на інші континенти.

Термін "Бароко" належить класицистам, вони негативно ставляться до мистецтва Бароко. Швейцарський дослідник Г. Вельфлін вважав, що Бароко — занепадницька, формалістична течія. Інші вчені характеризували Бароко як клерикальний, аристократичний напрям, який стосується невеликої частини художніх пам'яток переважно релігійного характеру (духовні вірші, церковні проповіді). Окремі вчені висловлювали думку, що Бароко не характерне для українського мистецтва, воно привнесене ззовні, суперечить демократичним принципам української літератури, зв'язаної з народною творчістю.

Але все ж таки велику роль у мистецтві відігравало Бароко у XVII столітті, яке дозволило втілити безмежність і суперечливість світу й людини, ту складність буття, яка не підлягає раціональному осягненню, боротьба різних сил

і стихій, загадкову таїну сущого. Бароко дало можливість митцям висловити у різноманітних художніх формах уявлення про духовний стан світу й особистості, виразити моральні запити доби. Бароко стало результатом змін у світобаченні людства, що відбулися під впливом бурхливого розвитку науки й філософської думки.

Література бароко рухлива й динамічна, їй притаманні трагічна напруженість, і трагічне світосприйняття. В цій літературі посилюються настрої песимізму, скепсису, розчарування. Людина – піщинка у Всесвіті. Життя її швидкоплинне, в ньому панують випадок і фатум. Письменники та поети в епоху бароко сприймали реальний світ як ілюзію та сон. Реалістичні описи часто поєднувалися з їх алегоричним зображенням. Широко використовувалися цю добу символи, метафори, театральні прийоми, графічні зображення (рядки віршів утворюють малюнок), насиченість риторичними фігурами, антитезами, паралелізмами, градаціями, оксиморонами.

Існує бурлескно-сатиричне відношення до дійсності. Для літератури бароко характерне прагнення до різноманіття, підсумовування знань про світ, всеохоплюваність, енциклопедизм, який іноді обертається хаотичністю та колекціюванням сміховин, намаганням дослідити буття в його контрастах (дух та плоть, морок та світло, тимчасове та вічне). Етика бароко тяжіє до символіки ночі, теми тліну і марноти, життя, сну.

Представниками тут можна назвати П. Кальдерона. Відома п'єса Кальдерона так і зветься: «Життя – це сон», Лопе де Вега та Тірсо де Моліна, які поєднують ренесансні та барокові тенденції в своїй творчості.

В цей час утворюються такі жанри, як галантно-героїчний роман (Ж. де Скюдері, М. де Скюдері), реально-побутовий та сатиричний роман (Ш. Сорель, П. Скаррон). Бароко як стиль дав декілька різновидів, течій: ман'єризм, гонгоризм, концептизм (більше розповсюджений був у Італії та Іспанії), метафізична школа та еффуїзм (Англія).

Дії романів часто переносяться у вигаданий світ античності, у Давню Грецію, палацові кавалери та дами постають у вигляді пастухів, виникла й окрема назва пасторалі (Оноре д'Юрфе, «Астрейя»). В поезії розквітли примхливість або вигадливість, складні метафори. Розповсюдились такі форми,

як сонет, рондо, кончетті (невеличкий вірш з обов'язковою дотепною думкою), мадригали.

Також до представників Бароко можна віднести Г. Гріммельсгаузена (роман «Сімпліссимус»), у сфері драми залишається П. Кальдерон (Іспанія).

В поезії уславились **В. Вуатюр** (Франція), **Д. Маріно** (Італія), **дон Луїс де Гонгора-і-Арготе** (Іспанія).

Жанрова різноманітність бароко в Україні:

- полемічна література (твори І. Вишенського);
- “Низькі” комедійно-гумористичні жанри (шкільна драма, різдвяні й великодні вірші - траверсії);
- “Середні та вищі” жанри – риторична проза (К. Острозький, М. Смотрицький);
- епіграматична поезія (Лазар Баранович);
- ораторська проза (проповіді І. Галятовського);
- історико-мемуарна проза (“Історія Русів”).

Доба Бароко ознаменована багатьма науковими відкриттями, такими як:

1) У XVII ст. відбулася справжня світоглядна революція, яка спричинила руйнацію традиційних уявлень про Всесвіт, формування нової картини світу і нового розуміння людини; 2) Галілей винайшов новий інструмент для дослідження небесних тіл – телескоп; 3) Вільям Гарвей, англійський лікар і природознавець, вивчав систему кровообігу і довів, що серце є її центром; 4). Французький філософ, фізик і математик Рене Декарт перший здійснив спробу побудувати універсальну фізико-космологічну і космогонічну картину світу.

Окремо слід охарактеризувати творчість найвідомішого представника українського Бароко Івана Вишенського. У своїх творах він малював барвисті, часто гіперболічні, образи морального занепаду вищих верств, зокрема духовенства, протиставляючи їм «бідних підданих» і простих ченців. Зворушення, емоційне піднесення чергуються тут з гострою сатирою, сарказмом. Накопичення епітетів, порівнянь, запитань і закликів, іронічне представлення побутових деталей, багатство словника, використання живої народної мови

надавало творам Вишенського яскравості й ефектності. Стиль Івана Вишенського, що походить від візантійської проповіді, але споріднений і з літературною манерою сучасних йому полемістів – «наближається до кращих взірців барокового стилю». Його праці: «Книжка» (1600) «Писание до всх обще, в Лядской земли живущих» (1588) «Извѣщение краткое о латинских прелестях...» (1588 – 1589) «Обличение диявола-миродержца...» (1599–1600) «Послання князю Василю Острозькому...» (1599 –1600) «Порада» (1599–1600) «Писание к утекшим от православкой вѣрн епископам» (1598) «О єретиках» (1599 – 1600) «Загадка философам латинским...» (1599 –1600).

Практичне заняття:

1. Опрацюйте питання: коли виникає Бароко та в яких країнах воно представлене найкраще?
2. Як зображується світ у бароковому мистецтві? Чи вплинули наукові відкриття та розвиток філософської думки XVII ст. на формування картини світу в епоху бароко?
3. У чому Бароко було «антитезою Ренесансу» і в чому воно розвивало його традиції?
4. Як криза ренесансних уявлень про гармонійну людину та ідеальний світ відбивається в культурі Бароко?
5. Які традиції Ренесансу і Бароко можна віднайти у творах Івана Вишенського на прикладі одного з творів?

Лекція 5. Класицизм

Класицизм – художня спрямованість в мистецтві і літературі 17-го століття – початку 18-го, для якого характерні висока громадянська тематика, суворе дотримання правил і норм. На Заході класицизм формувався в боротьбі проти Вищого Бароко. **Досяг розквіту у Франції у 17-му столітті:** удраматургії (П'єр Корнель, Жан Расін, Мольєр (Жан Батіст Поклен), в поезії (Лафонтен), в живопису (Пуссен). Мистецтво класицизму тяжіло до ідеалізованих абстрактних образів, зображувало облагороджену реальність, базуючись на позачасовій красі творів античності. Класицистичні канони – це **єдність місця, часу і дії** та

жорстка ієрархія високих (трагедія, епічна драма, ода) та низьких (комедія, сатира, байка, жанрова побутова картина) жанрів.

Тобто поетика класицизму розділила всі жанри на «**високі**» (трагедія, ода, епопея) і «**низькі**» (комедія, байка, сатира та ін), причому *розмежовувати їх прийнято за становою ознакою*: у високому жанрі трагедії могли виступати тільки королі, принци, придворні, полководці; в низькому жанрі комедії виступали тільки городяни, прості люди. Герої трагедії мали привілеї чіпати глядачів своїми стражданнями, герої комедії могли їх тільки смішити. Станове розмежування жанрів знаходило вираз також у відмінності мови і стилю.

Таблиця 1.

Ієрархія жанрів	жанри	Теми	Ідеї	Герої	Мова
Високі	Ода, трагедія, епопея, героїчна поема	Події загальнодержавного, історичного значення	Прославлення монархії, громадське служіння	-	-
Середні	Наукові твори, елегії	Пізнання роду, пізнання людської природи		-	-
Низькі	Комедії, пісні, листи, епіграми	Соціальні пороки, негативні риси характеру.	Викриття соціальних і людських вад	-	-

Найяскравіших постаті класицизму представлені у Франції у XVII ст. де активно розвивалась літературно-драматургічна творчість **П'єра Корнеля** (1606—1684 рр.), **Жана Расіна** (1639– 1699 рр.), **Мольєра** (1622—1673 рр.). Цей стиль знайшов втілення в поемах і сатирах **Нікола Буало** (1636—1711 р.р.), байках **Жана де Лафонтена** (1621 – 1695 рр.), архітектурі версальських палаців **Жюля Ардуен-Мансара** (1646 – 1708 рр.), малярстві **Нікола Пуссена** (1594—1665 рр.), тощо.

Якщо розглядати проблему українського класицизму, то вважається, що цей напрямок співіснував у творчості українських письменників кінця XVIII-першої третини XIX століть. Хоча теоретичні роботи існували набагато раніше, ще за доби Бароко. На засадах «Граматики» Мілетія Смотрицького та власного

курсу риторики в Києво-Могилянській академії Феофан Прокопович створює власний навчальний курс, який мав назву «Про поетичне мистецтво» (1705), написаний латинською мовою. На відміну від Ніколя Буало, який орієнтувався на римські поетики (Горацій), Феофан Прокопович дотримувався теорії мемесіса (уподібнення), яку розробив ще Аристотель. Новаторським підходом у поезиї Ф. Прокоповича став розділ про навчання поета та загальні правила, які цьому сприяють, принципи створення вправ для цього, а також пор епічну та драматичну поезію з наведенням прикладів.

Деякі тенденції класицизму (разом з бароковими) знайшли свій вияв у трагікомедії «Володимир» Феофана Прокоповича, поезії Івана Некрашевича, шкільних «піїтиках» XVIII ст., травестійній оді «Пісні Гараська» Петра Гулака-Артемовського.

Шедевром українського класицизму стає героїко-комічна поема Івана Котляревського «Енеїда» — твір бурлескний і травестійний. Поширюється також травестійна ода (І. Котляревський, П. Гулак-Артемовський) і байка (П. Білецький-Носенко, П. Писаревський, С. Рудиковський). «Низькі» класицистичні жанри превалюють і в драматургії («Москаль-чарівник» та «Наталка Полтавка» І. Котляревського, «Сватання на Гончарівці» та «Шельменко-денщик» Г. Квітки-Основ'яненка). З «високих» жанрів на зламі XVIII–XIX століть була поширена ода (І. Фальковський, І. Максимович, І. Шатович), яка створювалася з приводу урочистих дат або візитів світських і церковних можновладців.

Практичне заняття:

1. Доповніть таблицю 1.
2. Заповніть таблицю та порівняйте, як пояснюють митці людину доби бароко та класицизму, порівняйте ідеали та поетику цих епох.

Таблиця 2.

<i>Аспект зіставлення</i>	<i>Бароко</i>	<i>Класицизм</i>
Людина		
Світ		
Ідеали		

Поетика		
----------------	--	--

3. Які ідеали стверджували класицисти?
4. Яку роль відігравала антична спадщина у творах класицистів?
5. Назвіть представників класицизму інших країн.
6. Порівняйте більш докладно теоретиків французького класицизму (Ніколя Буало «Про мистецтво поезії» та Феофана Прокоповича «Поетика»)
7. Порівняйте одну з комедій Ж.-Б. Мольєра та представників українського класицизму. Які в них є спільні риси, а які відмінні?

Лекція 6. Просвітництво

Просвітництво – широка ідейна течія, яка відображала антифеодальний, антиабсолютистський настрій освіченої частини населення у другій половині XVII–XVIII століття. Тобто вважається, що епоха Просвітництва розпочалася в другій половині XVII століття й тривала до Великої французької революції. Загальновідомо, що Просвітництво не є літературним напрямом, а являє собою філософську, соціальну, етичну концепцію, яка знайшла повний і багатогранний вияв у літературі. Письменники одночасно з філософами активно розвивали ідеї Просвітництва, надаючи важливого значення літературі як засобу перебудови й перевиховання суспільства. Такі завдання визначили спрямування їх естетичних пошуків, своєрідність художнього методу, зумовили активну позицію митця.

Представниками Просвітництва постають вчені, філософи, письменники, а саме: (Англія: Дж. Свіфт, Д. Дефо, Франція: Вольтер, Ж.-Ж. Руссо, Бомарше, Дідро, Монтеск'є, Німеччина: Лессінг, Гете, Шіллер; Україна: Григорій Сковорода, П. Могила, Ф. Прокопович).

Головною метою просвітників було людське щастя, шлях до якого – переустрій суспільства відповідно до принципів, продиктованих розумом. Несправедливість та поневолення, які панують у суспільстві, вони вважали

наслідком накиннутих можновладцями законів, релігійних забобонів та нестачі справжніх знань. Своїм завданням вільнодумці проголошували утвердження свободи, розвиток природних здібностей кожного, громадянське виховання та поширення освіти. XVIII століття називають також Добою розуму, адже разом з ідеями Просвітництва утверджувалася віра в силу знань та можливість розумного облаштування громадського життя.

Ідейність Просвітництва, пріоритет думки над словом сприяли інтелектуалізації творів, входженню в літературу таких наук, як філософія, психологія, етика, естетика, географія та ін. Таке єднання відбувалося в різних формах: через авторські відступи, вставні розділи, посвяти, листи (романи **Г. Філдінга**, **Дж. Свіфта**, **Вольтера**, **Д. Дідро** та ін.). Література набула публіцистичного та аналітичного характеру, що не применшувало її художньої вартісності та своєрідності. Хоча автори і розраховували на освіченого читача, але доносили думки доступно і зрозуміло, керуючись естетичним принципом ясності думки й ясності форми. Особливого значення надавалось філософії, адже більшість із просвітителів були одночасно мислителями й письменниками (**Вольтер**, **Дідро**, **Руссо**, **Шиллер**, **Гете** та ін.). Деякі твори ставали художніми ілюстраціями тих чи інших філософських концепцій, як, наприклад, роман **Д. Дефо** “Робінзон Крузо” (ідеї **Дж. Локка**). Вказана особливість сприяла виникненню жанру філософської повісті, який особливого розквіту набув у Франції у творчості **Ш. Монтеск’є** (“Персидські листи”), а пізніше **Вольтера** (“Кандід, або Оптимізм”, “Простодушний”, “Мікромегас” та ін.) та **Д. Дідро** (“Небіж Рамо”, “Жак-фаталіст та його господар”). Цей жанр давав широкі можливості авторам у доступній і часто захоплюючій формі висувати власні погляди, пропагувати просвітительські ідеї, розкривати істину про світ і людину. Герої повістей, вступаючи в гострі дискусії, вводили читачів в атмосферу діалогів, змушували їх брати в них участь, робити власні висновки. У ході розвитку просвітницької літератури спостерігався дедалі більший відхід від моделі класицизму XVII ст. У другій половині XVIII ст. виникає сентименталізм – напрям, який проголошує культ почуттів, протиставляючи їх однобічності та обмеженості розуму. Почуття оцінювались сентименталістами на тій же основі, що розум класицистами – як носій і виразник природи людини.

Визначним центром українського Просвітництва була Києво-Могилянська академія. У 1631 р. митрополит Київський і Галицький **Петро Могила** (1596-1647) заснував вищу Лаврську школу, яка після злиття з Київською братською школою 1632 р. перетворилася в Київську колегію (академію). Згодом на честь її фундатора вона отримала назву Києво-Могилянської академії, а у 1684 р. за клопотанням гетьмана І. Мазепи офіційно отримала царську грамоту (підтверджену в 1701 р.), яка визначала статус Київської академії як вищого навчального закладу. До відкриття Львівського університету (1661) Києво-Могилянська академія була першим і єдиним вищим навчальним закладом Східної Європи, а до заснування Слов'яно-греко-латинської академії в Москві (1701) – єдиним православним вищим навчальним закладом. За короткий час вона стала *міжнародним освітнім центром*; не лише молодь з українських земель, а й зарубіжних країн йшла в Київ «по науку». Найважливішим своїм завданням вчені Академії вважали якомога більше молодих людей залучити до навчання, бо *саме освіта – запорука розкріпачення особистості й суспільного прогресу*. Ідеї Просвітництва передусім пропагувались в лекційних курсах і наукових творах професорів Академії. Офіційна приналежність до вищої православної ієрархії в значній мірі визначала їхню наукову орієнтацію. Разом з тим українські просвітителі широко використовували науковий досвід європейських країн Нового часу. Концепції та наукові надбання М. Коперника, Дж. Бруно, Г. Галілея, Р. Декарта, Б. Спінози займали значне місце в їх викладацькій діяльності.

Видатним культурним і церковним діячем України XVII ст. був **Інокентій Гізель** (1600-1683) – просвітитель, історик, філософ. З особливою повагою він ставився до людини, вважав її творцем особистого щастя, господарем своєї долі. *Критеріями добра і зла, на його думку, є совість та людський розум, які керують всіма діями особистості, засуджують чи схвалюють її поведінку. Розум дає можливість людині пізнати закони природи і діяти відповідно до них*. Цим самим І. Гізель ставив природне право як критерій людських вчинків вище закону Божого. Він вважав, що не є гріхом порушення людиною моральних правил і звичаїв, які суперечать розуму, бо людина повинна слідувати саме за розумом.

У блискучій плеяді просвітителів Києво-Могилянської академії помітною фігурою був **Стефан Яворський** (1658-1722) – український та російський письменник, церковний і політичний діяч, філософ. На запрошення Петра I у 1697 р. С. Яворський переїхав до Росії, був там митрополитом, екзархом, обіймав посаду проректора Слов'яно-греко-латинської академії, де реформував навчальний процес на зразок Києво-Могилянської академії та західноєвропейських університетів, заснував при Академії театр. Ст. Яворський підтримував петровські реформи, але разом з тим рішуче виступав проти підпорядкування церкви світській владі, стверджуючи пріоритет першої в політичних справах.

Найяскравіша постать серед вітчизняних просвітителів перш. пол. XVIII ст. – **Феофан Прокопович** (1677-1736) – український та російський громадський і церковний діяч, вчений, філософ і поет. Він прагнув звільнити філософію від схоластики, тому послідовно пропагував ідеї видатних вчених і філософів Нового часу – М. Коперника, Г. Галілея, Ф. Бекона, Р. Декарта, Т. Гоббса, Б. Спінози, Дж. Локка. Принциповою була позиція Ф. Прокоповича в питаннях відношення науки і релігії, розуму і віри, що зумовлена його практичною діяльністю як визначного теоретика реформ Петра I, для яких необхідні були розвиток освіти, науки і водночас опора на віру. Визнаючи об'єктивність природних законів, Ф. Прокопович вважав, що вони одночасно діють в історичному розвитку і людській діяльності. Просвітницькі ідеї вчений висловив і у вирішенні проблем людини, її місця в природі й суспільному житті. Людина зроблена «з тієї самої, що й все інше, матерії, але знаменитішою від самого неба». Справжня велич людини – в її творчій праці, завдяки якій створюються всі матеріальні і духовні цінності. Великий інтерес виявляв Ф. Прокопович і до питання про взаємовідношення держави та церкви. Будучи прихильником монарха як «філософа на троні», він відстоював позицію підпорядкування церковної влади світській і одночасно доводив, що хоч влада дана монархові народом, але сама народна воля витікає з волі Божої.

До вихованців Києво-Могилянської академії належав і великий український філософ, поет, просвітитель **Григорій Сковорода** (1722-1794). Значний вплив на формування його світогляду справили ідеї

західноєвропейських просвітителів, зокрема Ж.Ж. Руссо. Проте у своїй основі світогляд Г. Сковороди формувався на вітчизняному ґрунті.

Суттєва увага в його творах приділялася проблемі боротьби проти зла, що панує в суспільстві. Єдиний шлях цієї боротьби – це протиставлення злу добрих начал, закладених у природі людини, тому їх необхідно всіляко розвивати, передусім через поширення освіти. При цьому формування в людині добрих начал несумісне з прагненням до збагачення. Справжнє щастя людини – в праці, як вважав Г. Сковорода. Мало не першим із філософів Нового часу він висунув ідею перетворення праці в найпершу життєву потребу і найвищу насолоду. Не всяка праця приносить людині щастя: такою є лише «сродна» праця – це праця за покликанням. У людині закладені здібності до певних видів трудової діяльності, які у процесі виховання мають стати розвиненими, перетворитися в сутність особистості. Через «сродну» працю розкривається природа людини, розвиваються закладені в ній добрі начала. «Сродна» праця є ідеалом людського щастя, праця ж не за покликанням робить людину глибоко нещасною. Суттєвим моментом на шляху досягнення щастя є самопізнання та самовдосконалення людини. За їх допомогою особистість пізнає в собі «справжню людину», своє покликання, а одночасно і свій шлях до «сродної» праці та щасливого життя.

Г. Сковорода – найвидатніша постать у культурному житті України Нового часу. Його гуманістичні та просвітницькі ідеї розвивали у наступному столітті Є. Гребінка, П. Гулак-Артемівський, Г. Квітка-Основ'яненко, Т. Шевченко, І. Франко, які спираючись на різножанрову спадщину свого великого попередника (пісні, байки, вірші, притчі, діалоги, трактати, переклади, листи), піднімали на якісно новий рівень духовність українського народу.

Просвітництво XVIII ст.— це якісно новий етап у розвитку української філософської думки. Він характеризується поширенням ідей класичного західноєвропейського Просвітництва, а також утвердженням в Україні двох типів ідеології Просвітництва:

1. Ідеологія дворянського Просвітництва, яка виражала інтереси міщан та сил, що були зацікавлені у розвитку освіти і науки, техніки. Вони виступали за вдосконалення розуму як запоруки історичного поступу людства. Це — науково-

освітній напрям.

2. Етико-гуманістичний напрям як вираз протесту широких мас проти первісного нагромадження капіталу і феодално-кріпосницького гноблення. Цей напрям найповніше втілює Григорій Сковорода. Він відкидає і феодалізм, і капіталізм, заперечує матеріальний інтерес і накреслює шлях до щастя людини через моральне вдосконалення, духовне просвітлення. Згодом, у першій половині XIX ст. ідеї Просвітництва становили основний зміст суспільно-політичної діяльності романтиків.

Риси епохи:

- Раціоналізм, перевага загального над особистим, гармонійність побудови, дидактизм), що сформувалися ще в XVII столітті;

- суттєвою відмінністю епохи Просвітництва від попередніх було те, що в цей час почало складатися громадське життя;

- до другої половини 17 ст. Західна Європа втратила релігійну цілісність. Релігійна боротьба продовжувалася у вигляді полемік і дискусій, а це сприяло розширенню діапазону висловлюваних думок;

- економіці Європи теж відбувалися докорінні зміни, формувалися капіталістичні та виробничі відносини, зростала й зміцнювала свої позиції буржуазія.

Схематична презентація доби Просвітництва.



Практичне завдання:

1. Поміркуйте над питанням, Як пов'язані між собою ідейні пошуки просвітителів та історичні події, що сталися в Європі у XVIII столітті?
2. Яку роль відігравала філософія в добу Просвітництва? Чому саме вона, а не релігія відігравала провідну роль у духовному житті людства?
3. Як розуміли природу діячі Просвітництва?
4. Які напрями й стилі розвивалися в епоху Просвітництва? Назвіть їх представників у різних видах мистецтва.
5. Філософія розуму Західної Європи (раціоналізм) та філософія серця у творах Г. Сковороди: надайте загальну характеристику.

Лекція 7. Сентименталізм

Сентименталізм (франц. *sentiment* – почуття, почуттєвість) – літературний напрям другої половини XVIII – початку XIX ст. Назва походить від роману англійського письменника Лоренса Стерна "Сентиментальна подорож по Франції та Італії". **В основі сентименталізму** – перебільшена роль почуттів (крайня чутливість). Сентименталізм був запереченням класицизму, його поетика протилежна класицистичній. **Сентименталісти бачили своє завдання**

в тому, щоб розчулити читача, описували нещасливе кохання, страждання благородної людини, утиски і переслідування. Страждаючи від жорстокості дворян, сентиментальний герой позитивно впливає на своїх кривдників. Сентименталізм сприяв демократизації літератури. **Головний герой сентименталістів** – людина середнього стану, здатна на благородні вчинки і глибокі переживання. Вона не пристосована до життя, непрактична, невміє жити "за законами розуму", живе за законами серця, у світі зла і несправедливості є наївним диваком. **Герой сентименталістів** пасивний, злі люди роблять його нещасним. Сентименталісти **руйнують класицистичну ієрархію жанрів**. Замість трагедій, героїчних поем, од з'являються жанри подорожніх нотаток ("Сентиментальна подорож" Л. Стерна), епістолярного роману ("Страждання юного Вертера" Гете), сімейно-побутова повість ("Бідна Ліза" М. Карамзіна). Романи і повісті мали форми сповіді, споминів, щоденника, листування ("Сповідь" Ж.Ж. Руссо, "Черниця" Д. Дідро). Такі форми сприяли глибшому розкриттю внутрішнього світу героїв, відтворенню складних людських почуттів. **Улюбленими ліричними жанрами** сентименталістів були **елегія, ідилія, послання, мадригал**. Поезію англійських сентименталістів представляють Дж. Томсон, Е. Юнг, Т. Грей, О. Голдеміт. Сумні мотиви у їх творах породили назву "цвинтарна поезія". Вони відмовилися від суворих правил побудови творів. У епічних творах сентименталістів часто зустрічаються ліричні відступи, їх автори нерідко відмовляються від елементів сюжету (зав'язка, розвиток, дії, кульмінація, розв'язка). Особливе місце у їх творах займає пейзаж як засіб розкриття внутрішнього стану персонажа. **Сюжети й образи** сентименталісти часто запозичують з фольклору. Вони беруть з народної мови ніжні, ласкаві слова і звороти. У повісті Квітки-Основ'яненка читаємо: "Наум бачить, що Маруся зовсім змінилася на лиці: стала собі рум'янька, як зоренька перед сходом сонця, очиці як ясочки грають; веселенька і від неї наче сяє". Сентименталісти вдавалися до пестливо-зменшувальної лексики, щоб зворушити, розчулити читача.

Досягнення літератури сентименталізму пов'язані з творчістю Семюел Річардсона ("Памела", "Клариса"), Олівер Голдсмита ("Векфільський священник"), Л. Стерна ("Життя та думки Трістрама Шенді, джентльмена", "Сентиментальна

подорож") в Англії; Й.В.Ф. Гете ("Страждання юного Вертера"), Ф. Шиллера ("Розбійники") в Німеччині; Ж.Ж. Руссо ("Юлія, або Нова Елоїза", "Сповідь"), Д. Дідро ("Жак-фаталіст", "Черниця") у Франції.

Український сентименталізм мав пісенно-фольклорну природу і яскраво виявився в жанрах елегії, пісні, сонета, балади, повісті, оповідання, етнографічно-побутової драми. Певний внесок у розвиток цих жанрів зробили С. Писаревський ("За Немань іду", "Доля"), Л. Боровиковський ("Молодиця"), М. Петренко ("Батьківська могила"), О. Шпигоцький ("Тільки тебе вбачила, мій милий, коханий"), С. Климовський ("Їхав козак за Дунай").

Окремо «відчуття серцем» втілюються у творах Г. Квітки-Основ'яненка «Маруся», «Сердешна Оксана», «Козир-дівка», де змальовані шляхетні, мрійливі, душевні, моральні персонажі, що втілювали ідеал простолюду. Слід зауважити, що **полеміка про український сентименталізм, який витікає з класицизму та просвітництва** триває й досі.

Визначальні риси сентименталізму:

- відтворення почуттів і пристрастей людини як основний предмет зображення;
- позитивні герої – представники середніх і нижчих верств суспільства;
- вільна побудова твору;
- підвищена емоційність зображення подій та характерів, їх нетиповість;
- мальовничі сільські пейзажі;
- розробка переважно епічних форм, виникнення ліро-епосу;
- інтенсивне використання пестливої форми та слів, що означають почуття й настрої.

Практичне заняття:

1. Заповніть таблицю 3.

Порівняльна таблиця

<i>Класицизм</i>	<i>Лінія порівняння</i>	<i>Сентименталізм</i>
	Основна ідея	
	Основна тематика	
	Герої і характери	

	Роль пейзажу	
	Основні жанри	

Лекція 8. Романтизм

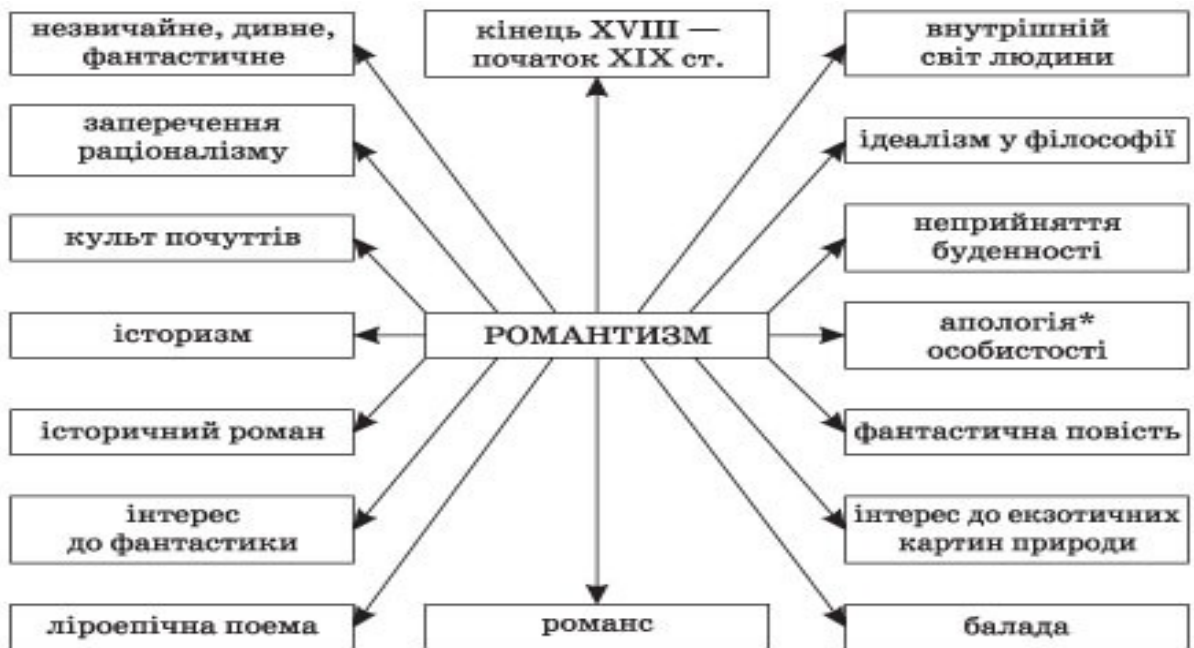
РОМАНТИЗМ – ідейний рух у літературі й мистецтві, що виник наприкінці 18 століття у Німеччині, Великій Британії й Франції, поширився на початку 19 століття в Російській імперії, Польщі й Австрії, а з середини 19 ст. охопив інші країни Європи, а також Північної та Південної Америки.

Його появу більшість дослідників називають романтичною революцією в художній культурі людства. І для цього є певні підстави. Романтики докорінно змінили ставлення до оточуючого світу, до мистецтва, до творця та його ролі в суспільстві, а головне – висунули принципово новий погляд на особистість та її проблеми. Вони відмовились від уявлення про незмінні якості і постійну залежність людини інших сил (від Бога, суспільних обставин, фатуму тощо), вбачаючи в ній абсолютну свободу, безмежність проявів внутрішнього світу, небачені можливості для саморозвитку й одухотворення дійсності. Поява і розвиток романтизму обумовлені багатьма чинниками: естетичними, світоглядними, суспільно-політичними. Характерними ознаками романтизму є: заперечення раціоналізму, відмова від суворої нормативності в художній творчості, культ почуттів людини; увага до особистості, її індивідуальних рис; неприйняття буденності й звеличення «життя духу»; наявність провідних мотивів самотійності, світової скорботи (національної туги) та романтичного бунту, нескореності, історизму та захоплення фольклором.

Улюбленим героєм романтиків був одинак, людина пристрасна і недосконала, яка діє в надзвичайних обставинах, змінює себе та життя навколо, і навіть свою загибель перетворює на перемогу незламного духу. Взірці для наслідування послідовники романтизму шукали вже не в античності, а в Середньовіччі, захоплювалися народними звичаями та іншими проявами «національного духу». Першою особою епохи, що значно вплинула як на політичні, так і на мистецькі події того часу, став Наполеон Бонапарт, що особистим прикладом продемонстрував важливість особистої ініціативи,

дієвості.

Так схематично можна відобразити особливості доби романтизму:



Опрацюйте матеріал у схематичному розрізі таблиці 4

Назва періоду, хронологічні межі	
РАННІЙ РОМАНТИЗМ (кінець 1810-х — початок 1840-х рр.)	ЗРІЛИЙ І ПІЗНІЙ РОМАНТИЗМ (1840–1860-і рр.)
основна тематика	
боротьба за незалежність, освоєння континенту, життя індіанців	недосконалість людини і світу, трагізм людського буття, жахиття рабства, людська свідомість у різних її проявах
загальний настрій творів	
оптимізм, пов'язаний з героїчними часами боротьби за незалежність і вірою в грандіозні перспективи США	критичні настрої стосовно недосконалої дійсності
найяскравіші представники й основні жанри	
Вашингтон Ірвінг (новела), Джеймс Фенімор Купер (історико-пригодницький, морський роман)	Натаніель Готорн (психологічний роман, новела), Герман Мелвілл (морський роман), Гарієтт Бічер-Стоу (соціальний роман), Генрі Вордсворт Лонгфелло (вірші й поеми), Волт Вітмен (вірші й поеми)
Едгар Аллан По (детективні й науково-фантастичні оповідання)	

Представники романтичної літератури:

- у Франції – Віктор Гюго, Жорж Санд, Олександр Дюма-батько;
- у Німеччині – Йенська школа (Ф. Шлегель, Новаліс (Фрідріх фон Гарденберг), Ф. Шлеєрмахер), гейдельберзький романтизм (Генріх фон Клейст,

брати Грімм), Генріх Гейне, Ернст Теодор Амадей Гофман).

- в Англії – «озерна школа» (Вільям Вордсворт, Семюел Тейлор Колрідж);
- «лондонські романтики» (Персі Біш Шеллі, В. Скотт (засновник жанру історичного роману), Дж. Байрон, Мері Шеллі);
- у США – Вашингтон Ірвінг, Г. В. Лонгфелло, Ф. Купер, Герман Мелвілл.
- у Польщі – А. Міцкевич, Ю. Словацький.
- в Україні – М. Костомаров, Є. Гребінка, Т. Шевченко, П. Куліш.

Романтичні ідеї, пропаговані ними, мали виразне національно-політичне забарвлення, що спричинило появу Кирило-Мефодіївського братства з його романтично-християнською програмою «Книги буття українського народу» (М. Костомаров). У літературі цей етап засвідчився появою історичного роману («Чорна рада» П. Куліша), історичної драми («Сава Чалий», «Переяславська ніч» М. Костомарова), розвитком інтимної, пейзажної, громадянської лірики (В. Забіла, Є. Гребінка, В. Петренко, С. Писаревський, О. Афанасьєв-Чужбинський та ін.), утвердженням жанрів побутової, історичної, ліро-епічної поеми, балади, виробленням літературної мови і стилю, конкретно- історичних форм художнього освоєння дійсності. Провідна роль в утвердженні романтичного типу творчості належить П. Кулішу й Т. Шевченку. На підставі концепції особистості, розуміння естетичного ідеалу, природи і мети художньої творчості, головних рис поезики умовно виділяють чотири тематично-стильові течії: фольклорно-побутова, фольклорно-історична, громадянська, психологічно-особистісна.

На час приходу Шевченка в українську літературу вже існувала практика романтизації фольклору, на яку він спирався і яку він продовжував, розширюючи і поглиблюючи її. Але тут необхідно брати до уваги, що романтизм і фольклор – утворення різнорідні, перше з них є суто літературним, чого не можна сказати про друге.. Не можна забувати про те, що в літературі доби романтизму фольклор романтизується і тією чи іншою мірою набуває нової якості та функцій. Зокрема сучасні дослідники підіймають питання не тільки про фольклор, а ще й про романтичну міфотворчість Т.Г. Шевченка. В міфологізмі Шевченка відбувається специфічне поєднання романтизму (фольклор стає одним з засобів романтизації) й націоналізму, витворюється їх синтетичність. Це загалом притаманно

романтичному рухові першої половини XIX ст., але у творця «Кобзаря» ця синкретичність проявляється з властивим йому духовним і поетичним максималізмом. Слід зацентувати, підсумовуючи, що при цьому в своїй міфотворчості Шевченко йде від реальності історичного буття України як цілісності, що включає і її минуле, і сучасність, і проєкції в майбутнє.

Практичне завдання:

1. Заповніть таблицю порівнянь:

	Класицизм	Романтизм
<i>Ідеал епохи</i>		
<i>Як автор створює свій твір</i>		
<i>Герой</i>		
<i>Основа світогляду</i>		

2. Які історичні події вплинули на розвиток Романтизму?
3. Як романтики зображували особистість?
4. Як співвідносяться у художньому світі романтиків дійсність та ідеал? Покажіть це на прикладі відомих вам творів.
5. Яка роль у творах романтиків належить природі?
6. Зробіть порівняльний аналіз творів Т.Г. Шевченка на предмет використання фольклорних мотивів
7. В чому полягає міфотворчість та мфіологізм Т.Г. Шевченка?

Лекція 9.

Література XX століття: від декадансу до постмодернізму.

Період XX століття – це доба великих змін у суспільстві, літературі, мистецтві взагалі. Варто зазначити, що XX століття у суспільному плані запам'ятався дослідникам, науковцям і людству в цілому саме двома світовими війнами, кривавими революціями, і саме I світова війна стає для суспільства великим потрясінням, тому що до цієї кривавої події людство, можна сказати,

живе у досить екзальтованому настрої, спокійному і задоволеному стані, оскільки майже кожні 2-3 роки відбуваються наукові відкриття, які спрощують життя людства. До кінця 19 століття вже була побудована залізна дорога, в Лондоні на ой час ходить метро, винайдений телефон, телеграф, засоби запису голосу (патифон), полетіли перші авіатори. Все це дуже активно і використовувалось під час I світової війни. І сміло можна сказати, що саме те, що винайшло людство на той момент і пішло проти нього під час війни. II світова війна має більш гуманітарний характер.

Періодизація літератури XX століття має таких характер:

Виділяють 3 літературні епохи у літературі XX століття:

- 1) Рубіжна (перехідна) – 1870 – 1914. Також має назву декаданс;
- 2) Міжвоєнний період (проходить між двома світовим війнами 1914~1939. Називається епохою модернізму;
- 3) епоха після 1945 – постмодернізм.

У 19 столітті європейська і особливо французька література була названа *декадансом* спочатку вороже налаштованими критиками, а потім цей термін був використаний і самими авторами. Даний термін стосувався авторів кінця 19ст, які були пов'язані з течіями символізму та естетизму. Деякі з цих авторів перебували під впливом традиції готичного роману та поезії і прози Едгара Алана По (1809 – 1849).

Декаданс – загальна назва кризових явищ у мистецтві та культурі кінця 19 – початку 20 століть.

Декаданс (фр. decadance – занепад) – узагальнена назва кризового світосприйняття, яке виявляється в літературі, мистецтві, культурі.

Уперше цей термін використав поет Теофіл Готьє (прозаїк, журналіст) 1869 р. у передмові до книги Ш. Бодлера "Квіти зла". Пізніше про декаданс писав П. Верлен у віршах 80-х років XIX ст. ("Нудьга" та ін.). На межі XIX –XX ст. декадентське світовідчуття поширилося у багатьох країнах.

Особливі риси періоду декадансу: Період декадансу позначений настроями безнадії, розчарування, занепадом життєвих сил, естетизмом.

Почуття тривоги, неясне відчуття неблагополуччя і наближення катастрофи породжувало у частині європейської інтелігенції бажання піти від незрозумілої і

лякаючої дійсності, змушувало шукати порятунку і забуття в потойбічному світі, в "священній оселі" мистецтва. Відроджуються всілякі містичні вчення, оживають старі теорії (А. Шопенгауер з його воістину вселенське песимізмом, поглядом на "світ як обитель страждання"; індивідуалістична філософія Макса Штірнера (Йоган Каспар Шмідт – німецький філософ-ідеаліст), що стала разом з вченням Шопенгауера предтечею філософської системи Ф. Ніцше). Пізніше, в перші десятиліття XX століття, поширюється теорія А. Бергсона, який проповідував перевагу інтуїції над розумом, який стверджував, що свідомість людини може дати лише "спрощене уявлення про дійсність", так як між природою і людьми існує "щільна завіса", і тільки завдяки творчій інтуїції і натхненню можна зробити навколишній світ доступним сприйняттю людини.

Декадентський герой – це людина, яка відчуває свою відчуженість у світі, втрату моральних ідеалів, віри в майбутнє. Вона не сприймає брутальної дійсності, надаючи перевагу самозаглибленню. Єдина дія, на яку вона здатна, за словами французького письменника Поля Клоделя, – лише "пристраснанудьга". За визначенням критика Лорана Тайада, декаденти – це "покоління, яке співає і плаче": плаче від "прози життя", "незатишної дійсності", а співає, щоб не втратити – сердечного настрою", хоча "серце вже перетворилося на кладовище нездійснених мрій і надій".

З кінця XIX століття розпочинається епоха глобальних зрушень у світовій літературі й культурі, пов'язаних передусім з принципово новим розумінням мистецтва і його співвідношенням з людським буттям. Мистецтво втрачає функцію наслідування життя, звільняється від соціальної залежності, головною його ознакою стають свобода самовиявлення митця і активне новаторство у галузі художньої творчості. На межі XIX-XX віків відбулася зміна мистецьких форм. Романтизм і реалізм відійшли на другий план, поступившись місцем новому напрямку – **модернізму (ранній, зрілий)**, який став естетичним вираженням духовного перевороту і домінував протягом XX століття. Література ввібрала в себе філософські та моральні проблеми епохи, збагатила художній досвід людства новими напрямками, течіями, стилями.

XX століття в літературі славиться своєю різноманітністю течій, які створюються саме в цей період. Наглядно їх можна побачити в наступній

таблиці:

Таблиця 5.



Риси модернізму:

Модерністи, на відміну від реалістів та авангардистів, свідомо робили свою творчість антидемократичною, елітарною. На їхнє переконання, модернізм зовсім не покликаний бути для широких мас, а навпаки. Література модернізму є рішучим протестом і запереченням художніх принципів реалізму й натуралізму з їхнім зверненням до реальної дійсності, життєподібністю, деміфологізмом, аметафізичністю. Нерідко модерністи руйнують традиційні конструктивні елементи твору. Їхнім творам може бракувати сюжету й композиції, художнього часу та простору, персонажів і дії. На всю художню діяльність модерністів поширюється «тотальна» іронія. Згідно з цим, постійно натрапляємо на пародію та алюзію, оголення прийому та акцентацію на «зробленості» твору, елементи гри та ілюзії творчості.

Ознаки модернізму:

- ✓ особлива увага до внутрішнього світу особистості;
- ✓ проголошення самоцінності людини та мистецтва;
- ✓ надання переваги творчій інтуїції;
- ✓ розуміння літератури як найвищого знання, що здатне проникати у найінтимніші глибини існування особистості і одухотворити світ;
- ✓ пошук нових засобів у мистецтві (метамова, символіка, міфотворчість тощо);
- ✓ прагнення відкрити нові ідеї, що перетворюють світ за законами краси і мистецтва.

Окремо слід зауважити такі характерні риси українського модернізму в літературі:

- трагічний розрив між духовністю та існуванням («Камінний господар», «Лісова пісня» Лесі Українки);
- наголошення на біологічній сутності людини, глибинних природних інстинктах (Г. Хоткевич, В. Винниченко);
- психологічне самозаглиблення та ослаблення зв'язків героя з оточенням (М. Коцюбинський, О. Кобилянська);
- розкриття стихійності масового, колективного життя (М. Коцюбинський, М. Яцків).

Вирізняються такі риси поетики:

- ущільнення викладу через експресивний образ, промовисту деталь, що розкриває внутрішній стан персонажа (В. Стефаник, К. Сроковський та інші);
- розкуте асоціативне сприйняття предметності (М. Коцюбинський, Г. Хоткевич);
- введення багатих смислом символічних постатей і образів (М. Яцків, П. Савченко);
- увиразнення стійкої архетипічної основи в сюжеті твору («*Fata morgana*», «Тіні забутих предків» М. Коцюбинський);
- посилення фонічних інтонаційних тем ліричного образу, загальна ліризація образу (І. Франко, Л. Українка).

До головних представників модернізму можна віднести:

Томас Стернз Еліот (1888-1965);

Вільям Фолкнер (1897-1962);

Френсіс Скотт Фіцджеральд (1896-1940);

Е. М. Форстер (1879-1971);

Ернест Хемінгуей (1899-1961);

Джеймс Джойс (1882-1941);

Франц Кафка (1883-1924);

Томас Манн (1875-1955);

Вірджинія Вулф (1882-1941).

Михайло Коцюбинський (1864-1913);

Леся Українка (1871-1913)

Ольга Кобилянська (1863-1942)

Практичне завдання:

1. Поміркуйте над питанням, коли саме починається ХХ століття у літературі; якими саме подіями.
2. Попрацюйте з напрямками ХХ століття, заповніть таблицю.

	Символізм	Акмеїзм	Футуризм
Витоки напрямку			
Літературні маніфести			
Представники			
Особливості свісприйняття			
Особливості поетики			

Лекція 10. Посмодернізм

Постмодернізм (фр. *postmodernisme* – після модернізму) – світоглядно-мистецький напрям, що виник та існує за епохи постмодерну. Відлік його існування зазвичай ведеться від 1960-70 років, коли він виникає в США та Західній Європі. Передумовами появи постмодернізму стало розчарування в ідеалах модернізму: безповоротності прогресу, вирішення наукою й технікою глобальних проблем людства, цілісності світу, існуванні загальнолюдських цінностей. Для постмодернізму характерні розмиття меж мистецьких жанрів і напрямів, усунення відокремленості масової культури від елітарної, автора від глядача (читача), проголошення відносності істини та цінностей, недовіра до авторитетів, деконструкція, гра та іронія.

Уперше термін «постмодернізм» згадується в роботі німецького філософа Рудольфа Панвіца «Криза європейської культури» (1914). Ідея про постмодернізм як різновид модернізму виникла в іспанського літературознавця Федеріко де Оніса в 1934 році. Він вживав термін «постмодернізм» на позначення періоду в розвитку літератури між модернізмом (1896 – 1905) та ультрамодернізмом (1914–1932). Але поширився він лише наприкінці 1960-х років спершу для означення стильових тенденцій в архітектурі, спрямованих проти безликої стандартизації, а невдовзі – у літературі, живописі та музиці.

Дослідники визнають, що сьогодні постмодерн залишається єдиним живим фактом "літпроцесу".

Постмодернізм, хоча здебільшого протиставляється модернізму, також виступає його спадкоємцем. Почавшись із досить вузького кола митців і філософів, постмодернізм завоював культуру, оскільки нівелював відстань між масовим і елітарним споживачем. Якщо модернізм був націлений на обмежену аудиторію, здатну його сприйняти, в силу своєї новизни, то постмодернізм від початку вторинний, використовує існуюче до нього, тому доступний широкому загалу.

Головні характеристики постмодернізму:

- 1) Невизначеність, культ неясностей, помилок, пропусків;
- 2) Фрагментарність і принцип монтажу;
- 3) «Деканонізація», боротьба з традиційними ціннісними центрами;
- 4) «Все відбувається на поверхні», відсутність психологічних і символічних глибин;
- 5) Позитивна іронія, що затверджує плюралістичний всесвіт;
- 6) Змішання жанрів, високого і низького, стильовий синкретизм;
- 7) Театральність, робота на публіку, обов'язкове врахування аудиторії;
- 8) Зрощення свідомості з засобами комунікації, здатність пристосовуватися до їхнього становлення та рефлексувати над ними.

Енциклопедія літературних напрямків і течій подає такий список рис постмодернізму:

1. Культ незалежної особистості.
2. Потяг до архаїки, міфу, колективного позасвідомого.
3. Прагнення поєднати, взаємодоповнити істини (часом полярнопротилежні) багатьох людей, націй, культур, релігій, філософій, бачення повсякденного реального життя як театру абсурду, апокаліптичного карнавалу.
4. Використання підкреслено ігрового стилю, щоб акцентувати на ненормальності, не справжності, протиприродності панівного в реальності способу життя.
5. Зумисне химерне переплетення різних стилів оповіді (високий класицистичний і сентиментальний чи грубо натуралістичний і казковий та ін.; у стиль художній нерідко вплітаються стилі науковий, публіцистичний, діловий тощо).
6. Суміш багатьох традиційних жанрових різновидів.
7. Сюжети творів — це легко замасковані алюзії (натяки) на відомі сюжети літератури попередніх епох.
8. Запозичення, перегуки спостерігаються не лише на сюжетно-композиційному, а й на образному, мовному рівнях.
9. Як правило, у постмодерністському творі присутній образ оповідача.
10. Іронічність та пародійність.

При всіх розбіжностях у підходах більшістю науковців визнаються такі основні особливості поетики постмодернізму:

- ✓ підкреслена умовність образів та ситуацій;
- ✓ зображення «тексту як світу», а «світу як тексту» (твір постмодернізму подається не як готова річ, а як процес взаємодії художника з текстом, тексту з простором культури і соціальним простором, тексту з митцем тощо);
- ✓ надання митцеві великої творчої сили (не він підкоряється законам часу і дійсності, а дійсність, різні простори й часи підкоряються його творчій уяві, думці й фантазії);

- ✓ фрагментарність, хаотичність, колаж у побудові твору;
- ✓ просторово-часові зсуви (вільний перехід від одних до інших часів, просторів, культурних планів);
- ✓ принцип естетичної гри (гра з «чужими» текстами, героєм, дійсністю, читачем);
- ✓ іронія;
- ✓ міфологізм (нове освоєння міфу як «найбільш доступної форми спілкування»);
- ✓ синкретизм (традицій, концепцій, художніх систем);
- ✓ використання елементів масової літератури (фантастики, детективу тощо);
- ✓ інтертекстуальність (взаємодія одного тексту з іншими, широке введення цитат, ремінісценцій, алюзій, асоціацій з іншими текстами, епохами, культурами; постмодерністський твір — втілений текстовими засобами діалог і навіть полілог з іншими часами й культурами);
- ✓ поєднання різноманітних стилів;
- ✓ поліфонізм та ін.

В українську літературу постмодернізм увійшов непомітно. У поезії він більш притаманний Е. Андрієвській, Р. Бабовалу, С. Гостиняку, у прозі – В. Медведю, Ю. Андруховичу, Є. Пашковському, О. Забужко. Нижче наведемо стислу характеристику сучасних українських авторів.

Юрій Андрухович, поет, прозаїк, есеїст, перекладач, автор романів «Рекреації» (1992), «Московіада» (1993), «Перверзія» (1996), в яких він представив подеколи реальний або навіть натуралістичний, подеколи карнавальний, фантасмагоричний та химеричний світ на межі реальності та сну, побудований на контрасті, іронії, стилізації, переміні масок. Він же є найбільш відомим представником так званого станіславського феномену – визначного літературного та мистецького руху, який отримав назву від попередньої назви міста Іван-Франківська, що воно мало до перейменування у 1962 р. Саме поет-початківець, мешканець літературного гуртожитку, стає носієм авторської свідомості в найбільш карнавальному та кітчевому романі Андруховича

«Московіада». Молодій людині властиві самоіронія, навіть глузування над взаємовідносинами з оточуючим середовищем, колегами, владою, а за великим рахунком байдужість до того, що відбувається.

Юрій Іздрик – автор журнального проекту «Четвер», романів «Воцcek» (1997), «Подвійний Леон» (2000) і «АМ™» (2004), низки повістей, оповідань, статей з культурології та літературознавства. Наряду з літературною творчістю, Іздрик приймає участь у музикальних та мистецьких проектах, зокрема він проілюстрував книгу Андруховича «Екзотичні птахи чи рослини». В збірці есеїв «Флешка-2-GB» перед нами постає множинність концептів, точок зору, вихідних позицій; мотив світу як гри деміургу; образ демонів, що сміються за нашими спинами у віддзеркаленні. Реальність імітується, імена та назви переформатовуються. Апокаліптична фантазія про Львів обертається таким собі віртуальним цифровим фантазмом. Типово постмодерною тут представлена Іздриком типологія невротиків – психопатів, як в романі «Воцcek» (1966) класифікація болю. Саме біль, хвороба дає «тиху радість осмисленого існування» і перетворює світ абсурду та перманентної нудьги на простір настроїв та снів.

Сергій Жадан і Любо Дереш. Перший із них автор поетичних збірок («Цитатник», «Пепсі», «Марадона»), прозових творів, в тому числі роману «Ворошиловград» (2010), есеїв, перекладів, учасник низки мистецьких проектів, живе та працює у Харкові. Він віддає перевагу культурній моделі дитячості перед правилами гри у дорослому суспільстві. В його творчості важливе місце займає мотив мандрування, подорожі, пошуку шляхів, а також епатаж та «лівизна». Молодший за Жадана Любо Дереш в своїх романах «Культ», «Поклоніння ящірці» (обидва 2002), «Архе» (2005), «Намір!» (2006), «Трохи п'ятьми» (2007) зображує світосприйняття, емоційний та містичний досвід підлітків. Світ дорослих майже не існує в цих творах, але завдяки талановитості автора та провокаційним сюжетам романи Дереша виявилися цікавими для різних поколінь та здобули міжнародне визнання. В «Культі» презентує світогляд тинейджерів із провінційного містечка поблизу Карпат через їх специфічну мову, багату на молодіжний сленг та нецензурну лексику, почуття та емоції, через їх намагання зазирнути по той бік реальності, що обертається небезпечною грою зі

світом тіней та жахів. В романі «Архе» Дереш класифікує та каталогізує, грає шрифтами та ідеями, відкриває в історії про Вінні-Пуха теологічну тему, а в особі Карлсона апологію кібер-панка. Хоча послідовний сюжет тут відсутній, пізнання істини відбувається через текст, автора та слова.

Український *феміністський* *постмодернізм* представлений насамперед Оксаною Забужко, яка залишається найбільш популярним україномовним автором в Україні, проте поєднує свою літературну працю з науковою та викладацькою діяльністю, в тому числі у всесвітньо відомих університетах.

Практичне завдання:

1. Дайте своє визначення постмодернізму. Як ви його розумієте?
2. Чим відрізняється постмодернізм від модернізму?
3. Назвіть письменників, які представляють постмодернізм.
4. Схарактеризуйте образ постмодерністського героя на прикладі прочитаного вами твору.
5. Що спільного і відмінного в розвитку світового та українського постмодернізму? Покажіть це за допомогою порівняльного аналізу одного твору письменника з іншої країни та сучасного українського письменника або письменниці.

Питання для самоперевірки

Контрольні питання та завдання з дисципліни «Історія світової літератури»

1. Що таке античність? Розкрийте її значення для духовного розвитку людства. Що таке міф?
2. Визначте основні тематичні групи давньогрецьких міфів.
3. Назвіть основні етапи давньогрецької літератури та коротко схарактеризуйте їх.
4. Визначте хронологічні межі доби Середньовіччя.
5. Які жанри лірики розвивалися в середньовічній Європі? Назвіть видатних середньовічних поетів.
6. Яку роль відігравав театр у добу Середньовіччя? Які середньовічні драматичні жанри вам відомі?
7. Коли виникає бароко? У яких країнах воно представлене якнайкраще?
8. Схарактеризуйте «людину бароко». У чому виявляються її суперечливість і трагізм?
9. Які течії літературного бароко вам відомі? Назвіть їхніх представників.
10. Дайте визначення класицизму. Які історичні чинники вплинули на його формування?
11. У яких країнах Європи класицизм розвинувся найбільше? Що становить філософське підґрунтя класицизму?
12. Яке значення класицисти надавали розуму?
13. Яку роль відігравала антична спадщина у творах класицистів?
14. Які зрушення відбулися в соціальній та світоглядній сферах в епоху Просвітництва? Як пов'язані між собою ідейні пошуки просвітителів та історичні події, що сталися в Європі у XVIII столітті?
15. Які історичні події вплинули на розвиток романтизму?
16. Як романтики зображували особистість? Яка роль у творах романтиків належить природі?
17. Як зображується людина в творах реалістичного напрямку?
18. У творчості яких реалістів відчутні романтичні традиції?
19. Визначте спільність і відмінність між реалізмом та натуралізмом.
20. Які жанри найчастіше зустрічаються в реалізмі?
21. Визначте особливості постмодернізму як світовідчуття.
22. Які явища називають постмодернізмом?
23. Назвіть представників постмодернізму в літературі?
24. Як зображується світ у творах постмодернізму?

Література до прочитання

Антична література.

1. Гомер. «Іліада», «Одісея»
2. Древногрецька лірика: Алкей, Сапфо, Анакреонт.
3. Есхіл. «Прометей прикутий»
4. Еврипід. «Медея»
5. Аристофан. «Жаби», «Хмари», «Лісістрата».
6. Вергілій. «Енеїда»
7. І. Котляревський «Енеїда»

Середньовіччя

1. Пісня про Беовульфа
2. Пісня про Роланда
3. Пісня про Нібелунгів
4. Пісня про мого Сіда
5. Слово о полку Ігоревім
6. Апокріф про створення світу
7. Буття (Гріхопадіння) – давньоанглійська поема
8. Трістан та Ізольда

Відродження

1. Данте Аліг'єрі «Боженственна комедія»
2. Ф. Петрарка «Книга пісень»
3. Дж. Бокаччо «Декамерон»
4. М. Сервантес «Дон Кіхот»
5. Т. де Моліна. «Севільський бешкетник, або кам'яний гість»
6. Ф. Рабле «Гаргантюа і Пантагрюель»
7. В. Шекспір 2 твори на вибір студента.
8. Мольєр «Дон Жуан»
9. І. Вишенський. «Острожска книжица»

17-18 століття

1. П. Корнель «Сід»
2. Дж. Мільтон «Загублений рай»
3. Ф. Шиллер «Розбійники»
4. Буало Депрео «Про поетичне мистецтво»
5. Феофан Прокопович «Поетика»
6. Ж.Б. Мольєр «Міщанин у дворянстві»

7. Д. Дідро «Черниця»
8. Й. В. Гьоте «Фауст»
9. П. Бомарше «Фігаро»
10. Г. Сковорода. «Байки Харківські», «Притчі», «Поезії».
11. Р. Бернс. Поезії

19 століття

1. Е. Гофман «Крихітка Цахес»
2. В. Гюго «Собор Паризької Богоматері»
3. О. Бальзак «Гобсек»
4. Г. Флобер «Пані Боварі»
5. В. Скот. «Айвенго»
6. Т. Г. Шевченко «Княжна»
7. Т. Гарді «Тесс з роду Д'Ербервілей»
8. О. Уальд «Портрет Доріана Грея»
10. Дж. Лондон «Мартін Іден»
11. Т. Драйзер «Сестра Кері»
12. Стендаль «Червоне та Чорне»
10. Л. Українка. «Бояриня », «Одержима» - на вибір студента, «Кам'яний господар»

20-21 століття

1. У. Голдінг «Повелитель мух»
2. Ф. Кафка «Перевтілення»
3. А. Камю «Чума»
4. У. Еко «Ім'я рози»
5. П. Коельо «Алхімік»
6. М. Йогансен. «Оповідання про Майкла Паркера»
7. О. Забужко. «Польові дослідження українського сексу»
8. Л. Дереш. «Намір!»

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

1. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: Підручник / За наук.ред. О. Галича. – Київ: Либідь, 2001. – 488с.
2. Давиденко Г. Й. Історія зарубіжної літератури XIX – початку XX ст. : навчальний посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 345 с.
3. Давиденко Г. Й. Історія зарубіжної літератури XVII – XVIII ст. : навчальний посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 399 с.
4. Історія української культури : навч. посіб. для студ усіх спеціальн. : у 2-х ч. – Ч. 2. : Українська культура Нового та Новітнього часів / О. О. Петутіна, Н.В. Вандишева-Ребро, О. В. Голозубов, [та ін.]; за ред. О. О. Петутіної. – Харків: НТУ «ХП», 2012. – 132 с., URL: <https://studfile.net/preview/1582475/#1582475>
5. История зарубежной литературы XX века / Под. ред. Н.А. Соловьевой. – М. : Высшая школа, 2000. – 559 с.
6. Наливайко Д.С. Тарас Шевченко в контексті романтизму та націоналізму. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/14225/Nalyvaiko_Taras_Shevchenko_v_konteksti_romantyzmu_ta_natsionalizmu.pdf?sequence=1&isAllowed=y
7. Наливайко Д. С., Шахова К.І. Зарубіжна література XIX ст. Доба романтизму. – Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2001. – 416 с.
8. Пащенко В.І., Пащенко Н.І. Антична література. – К.: Либідь, 2001. – 718 с.
9. Савіна Ю.О. Методичні рекомендації до практичних занять з дисципліни «Історія зарубіжної літератури» для студентів спеціальності підготовки 035 «Філологія». – Дніпро: НТУ «ДП». – 2021. – 39 с.

Навчальне видання

Савіна Юлія Олександрівна
Щуров Олексій Вікторович

ІСТОРІЯ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Методичні рекомендації до практичних занять
для бакалаврів спеціальності 035 Філологія

Електронний ресурс

За редакцією укладачів